

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

รัฐบาลมีนโยบายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความตระหนัก เกิดความรัก ห่วงเห่น และเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในท้องถิ่นของตนเองให้เกิดความยั่งยืน (สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10, 2551) ซึ่งในส่วนของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามได้กำหนดนโยบายที่สอดคล้องชัดเจนกับนโยบายของรัฐ โดยมีการส่งเสริมให้เกิดการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน (แผนปฏิบัติการมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2550) ตลอดจนการสร้างความรู้ความตระหนักถึงความสำคัญและผลกระทบอันเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า ผลกระทบต่อภาวะโลกร้อน ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการฟื้นฟูและรักษาพื้นที่ป่าดั้งเดิมให้คงอยู่ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีความยั่งยืน จึงได้กำหนดให้การวางแผนการดำเนินงานเป็นแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับประชาชน ยึดหลักการว่า การกำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาท้องถิ่น ต้องคำนึงถึงศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่ ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงการให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมคิด และวางแผนเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนโดยตรง

จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าน้อยที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีพื้นที่เพียง 139,164 ไร่ หรือร้อยละ 4.26 ของพื้นที่จังหวัด สภาพพื้นที่ของจังหวัดค่อนข้างราบเรียบจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ง่ายต่อการถูกบุกรุกป่า (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม, 2551) ป่าชุมชนโลกหินร่อง ตำบลหนองคู อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าหนองคู-ป่านาคู เป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรัง มีพื้นที่ 402 ไร่ สภาพทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย มีลำห้วยไหลผ่านหมู่บ้าน 1 สาย มีป่าไม้ประมาณ 1 ใน 3 ส่วนของพื้นที่ตำบลซึ่งชาวบ้านใช้เป็นป่าสาธารณะประโยชน์ ปัจจุบันพื้นที่ป่าได้ถูกบุกรุกจับจองเพื่อครอบครองเป็นพื้นที่ส่วนตัว ตัดไม้ ไร่ร้าง ไร่ร้าง และเผาป่าเป็นจำนวนมาก (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม, 2551)

จากปรากฏการณ์การบุกรุกที่ป่า และจำนวนป่าที่ลดลง ได้เกิดกระแสผลักดันให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง หนึ่งในจำนวนนั้น คือ กระแสการจัดการป่าชุมชน โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ นอกจากการจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของรัฐแล้ว ยังมีป่าชุมชนที่เกิดจากชาวบ้านจำนวนไม่น้อยได้ลุกขึ้นมารวมตัวกันเพื่อปกป้องผืนป่าของตน ร่วมมือกันอนุรักษ์และพัฒนาเป็นป่าชุมชน ซึ่งหนึ่งในจำนวนนั้น คือ ป่าชุมชนโคกหินร้อง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม โดยคณะผู้วิจัย ได้เข้าร่วมประชุมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออกเฉียงเหนือและรับทราบปัญหาความต้องการของชาวบ้านโพนทอง ในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าสีเขียวโดยการทำแผนงานแบบมีส่วนร่วมซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน ประชาชน กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) ที่ประชุมมีมติให้มีแผนงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่า นับว่าเป็นหัวใจที่สำคัญของ การพัฒนาในทุกระดับตั้งแต่องค์กร ชุมชนเล็กๆ ในชนบทจนถึงการพัฒนาประเทศ ที่ต้องใช้มติของภาคประชาชน ในการจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน การเสริมสร้างธรรมาภิบาล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน กระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่ายในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผลตอบแทนจากการที่ได้ทำงานร่วมกัน และผลจากการร่วมกันคิดร่วมกันทำนำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ ได้นั้นต้องมีกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมซึ่งประกอบด้วย การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ในกระบวนการตัดสินใจ การเข้าใจตรงกัน ในกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนา หมายความว่าแท้จริงแล้วกระบวนการในการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการในทุกระดับของการปฏิบัติตามภารกิจที่จะลดความขัดแย้งและการรวมพลังที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนา (พัชรี สีโรรส, 2546)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่าโคกหินร้องอย่างยั่งยืน
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการและอนุรักษ์ป่า
3. การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการและอนุรักษ์ป่า

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านยุทธศาสตร์ คือ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 จำนวน 2 ยุทธศาสตร์หลักคือ
 - 1.1 ยุทธศาสตร์การพัฒนามนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในหัวข้อที่ว่าด้วยการรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศน์ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต การพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.2 ยุทธศาสตร์การสร้างความรู้ เข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ในหัวข้อที่ว่าด้วยการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ ป่าชุมชน โลกหินร่อง ต.หนองคู อ.นาคูน จ. มหาสารคาม ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าหนองคู – ป่านาคูนมีพื้นที่ 402 ไร่
3. ขอบเขตด้านระยะเวลา คือ 1 ตุลาคม 2552-30 กันยายน 2553
4. ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ ศึกษาประวัติความเป็นมา และพัฒนาการ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน โลกหินร่อง กิจกรรมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โลกหินร่อง ที่สะท้อนถึงการบูรณาการหรือผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ศึกษากลไกสำคัญที่ทำให้ชุมชนนำเอาองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการหรือผสมผสานเข้ากับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อใช้ในการอนุรักษ์ และพัฒนาป่าชุมชน โลกหินร่อง ได้แก่ การจัดทำแผนชุมชนในการอนุรักษ์ป่า ประกอบด้วย พรรณไม้และการใช้ประโยชน์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน สาธารณสุขชุมชน และเรื่องเล่าจากป่า
5. ขอบเขตด้านประชากร คือ กลุ่มเป้าหมายในระดับชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น พระสงฆ์ ครู ประชาชน และกลุ่มเป้าหมายในระดับกลุ่มหรือองค์กรประกอบด้วย องค์กรบริหารส่วนตำบล กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน

ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้คือประชากรในตำบลหนองคู อำเภอนาอุดม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 5,490 คน

กลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ดำเนินการดังนี้

1. สํารวจความคิดเห็นเบื้องต้นได้จากการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย จำนวน 450 คน
2. การดำเนินการในพื้นที่ศึกษาได้จากการเลือกแบบเจาะจง ได้จำนวน 120 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน หมายถึง การนำความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงกัน เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่มีพื้นฐานมาจากความหลากหลาย แต่ก็ยังเป็นอันหนึ่งอันเดียวในเวลาเดียวกัน และความหลากหลายนั้นสามารถนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ความรู้ที่อิงอาศัยวิทยาศาสตร์เป็นฐาน โดยเชื่อว่าเป็นความรู้ที่ผ่านการพิสูจน์ทดลองในเชิงประจักษ์

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการและอนุรักษ์ป่า โดยใช้หลักธรรมาภิบาล หมายถึง การรวมตัวกันของประชาชนในระบบนิเวศหนึ่งเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยคำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพ และความยั่งยืนของป่าในที่นี้ หมายถึง การรวมตัวกันของประชาชนในพื้นที่ หมู่บ้านโพนทอง หมู่ 1 และหมู่ 12 ในตำบลหนองคู อำเภอนาอุดม จังหวัดมหาสารคาม ภายใต้ กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน โดยใช้หลักธรรมาภิบาล 6 ด้านได้แก่ หลักนิติธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ คุณธรรม ความคุ้มค่า และการมีส่วนร่วม

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการและอนุรักษ์ป่า หมายถึง การนำความรู้ ความเชื่อ ประสบการณ์ และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่มีอยู่ และสามารถนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบัน รวมทั้งการถ่ายทอด องค์ความรู้หรือความรู้ของคนในท้องถิ่นที่เกิดจากการเรียนรู้ประสบการณ์ ตั้งสม สืบทอดกันมา โดยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี ระบบความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดผ่านกิจกรรมในการจัดการและอนุรักษ์ป่า
2. เสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน โดยการบูรณาการหรือการผสมผสานองค์ความรู้ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้วิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นการหาจุดร่วมระหว่างองค์ความรู้ทั้งสองโดยสามารถเชื่อมโยงสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป
3. ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายแก่องค์กรปกครองท้องถิ่นและจังหวัดมหาสารคาม ในการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนในเชิงบูรณาการความรู้ดั้งเดิมกับความรู้วิทยาศาสตร์ได้อย่างเหมาะสมอันจะนำไปสู่การพัฒนาป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY